

Bittor Kapanaga-ren pentsamentuaz

Andolin Eguzkitza

Euskal Herriko hizkuntzalari sorgina deitu ohi du gure lagun batek Otxandioko Bittor. Eta berari inoiz handik edo hemendik, kafe bat edaten edo Euskaltzaindiaren liburutegian beraren ideioi entzun eta gero, edo beraren gogoetok adieraziz idatzi dituen artikulu bakanak irakurrita, definizio hori ez dela hain harrigarria iruditu izan zaigu, bere hizkuntzaren barrutik —euskaratik edo, berak gurago duen legez, *euskera*-tik— gogoe-taka hasirik, izugarriak baitira ateratako azkeniritziak. Eta izugarriak diot, lehen begitazinoan guztiz ero ematen baitute, eta bigarreanean, ostera, pentsaketa sakon eta prozesu nekoso bezain luzearen ekoizpen egiten zaizki-dalako. Izan ere, hori da haren liburu argitaratu berritsuan (1978.eko Urrikoa) lehendabizikoz ikusten dena: ikaragarritzko ahalmen mental baten lana, halako hipotesirik sortzeko eta oinarritzeko lanean ibili den buruindar sarri askotan ikustezina. Eta honi berbateria hutsa leritzokeenak irakur beza, mesedez, *aberri*, *ugazaba*, *ama* eta halakoekin egiten dituen jokuak, 26. eta 27. orrialdetan. Ez da edonor hori egiteko gauza, behi-nik behin.

Euskera erro eta gara dauka izena obrak; berrehun orrialdetan bildu-riko gogoeta multzoa da, horregatik nahikoa irakurgaitza, eta ez gero era-biltzen den hizkera samur eta herritarragatik, guztiz aberatsa dena bestal-de, aurkezturiko materialeen pisuagatik baizik; zeren hainbeste baitira pro-posamendu eta arrazonamenduak, ezen aski zaila egiten baita irakurketa ohiko bat, patxadazkoa eta lasia, alegia. Agian, horrexegatik, lana superkon-zentratua delako, zenbait irakurlek etsi egin du saioa osorik iraurtzeaz.

Argitaralpena apaina da, errakuntza zerrenda batez hornitua eta argia. Ondo moldatua eta atsegina. Zoritxarrez, baina, badago ortografian halako nahaste bat, nahikoa pobretzen duena lanaren itxura: xixtukari eta afrika-rien nahasteaz ari naiz, egilea *z*, *s* eta *tz*, *ts*-rik behar den lekuan ez ipin-tzeko saiotan ibili dela dirudielako. Eta *aberatza* lako kasuak zuzenetsi ahal badira ere, autorea bizkaitarra delako, *tz* ordez *ts*-ak jartzea ez da ezelan ere justifikatzen, *multso* bezalako berbarik sekula ez baita izan,

nik dakidanez, gure euskalkian; Bittor-ek hain sutsu defendatzen duen gure bizkaierak, eta justiziaz eta arrazoiez defendatu ere, hori baitu gaur egungo euskalkien parean zeresatekorik gutxieneko arloa. Apika, liburuaren hasieran, fonemen baliokidetasun historikoaz esaten dena jarri gurako luke norbaitek jokabide honen berme, baina euskararen historiaz edozein izanik ere daukagun burutapena, ez du horrek oraingo gure hizkuntzaren egoez ahazteko eskubiderik ematen.

Gorago esan dugunez, hizkuntzaren barnetik egin da ikerketa; egileak jakin gabe ere, Humboldt-ek defendatu zuen kontzepzioan oinarri eginda, honela baitio saioaren sarreran:

Baina gehien batez, euskerak, atondura harrigarri bat erakusten digu; hastapenetako hustasun eta txirotasun tolesgabean hasi eta zoragarriko garaitasun bateraño bultzatu izn duen atondura. Argi ageri da, euskerak bere biziaroan «loratze» garai bat bizi izan duala; gaur egun ere, nahiz eta arlo batzutan murriztua izan bide dan, loratze garai horren aztarna eta adierazkizun bikaiñak erakusten dizkigu. Batez ere, hasierako fonema soil batzuetatik erasortu duen atondura, hizkera mailan egokitasun harrigarri bat erakusten digularik.

Arazoaren giltza, hizkera aztertzeo *eran* dago. Bai hizkera bat bere barrenengo atonduren aztertzeoan eta bai, hizkera hori beste batzuekin konparatzeo *eran* ere.

Eta honetantxe uste dut dagoala, hemen adierazten dudan ikerlanaren balio guztia. Egia aitortu behar dut hasieratik: nik ez nuen *era* hau zientziakiro gertatu; oharbagerik horretara jo nuela uste dut. Edo eta, jokera hori *berezkoa* izan dudala; nire burumeneko atondurak holaxe eragin didala; atondura hori, euskeraren atonduratik eragīña izan dalako, nik uste».

Bestalde, indukzioa izan da erabilitako metodoa:

«Aurkikundeak, idorokundeak eroan izan naute beren haritik. Eta horrelaxe burutu dut lan osoa. Eta hau nabarmentzen badut, honegatik da: uste dudanez gure artean egiten diren ikerlanik gehienak, aurrez jarritako helburuak argitzeo eta baieztatzeo egiten direlako. Eta neroni, jokabide hau, ez zait iruditzen iñola ere zientzia bidekoa, zerbait sakon edo baliotsu lortzeo egokia».

Halaz ere, indukzio berezia izan dela esan behar dugu, batetik, guztiz eztabaidagarri, eta niretzat zalantzarri, eta ez orain lehendabizikoz defendaturiko hatsarria proposatzen duelako, nahiz eta ez indar askoz, Marr-ek eta Trombetti-k defendatu zuten hizkuntza guztien jatorri bera eta bakarra (ikus 23. or.), alegia. Eta bestaldetik lehen ekarri dugun testuan aipatzen duen «euskeraren loratze» hori. Zeren, ez ote dugu pentsatu behar hizkuntza izan dela, badela eta, hiltzen ez duten heinean, izanen dela besterik gabe? Erran nahi baita, denbora guztietako euskaldunok beren buruak adierazteko nahiko izan den euskara ukan dutela? Eta zerk derakar eztabaida honen arlora, Kaliforniako bikien kasua, hots: beren hizkuntza

berezia sortu duten neska biritxien kasu hori, ingelesez berba egiten ez dutenak, baina ulertu egiten dutenak, eta beraiek izan ezik inork ulertzen ez dien «hizkuntza» horretaz baliatzen direnak? Erran nahi baita, Kapanagak eta askok proposatu duten garapen bezalako prozesurik gertatu da inoiz, ala hizkuntzak, kulturarik (hots, komunikaziorik) egon den unetik egon dira beti? Ez ditut nik itaun hauen ihardespenak.

Liburuaren ardatza, Whorf-en ologosintesiaren antzeko hatsarri bat da, h.d., gure kasu honetan, euskarak iturburu hirukoitza duela, *izatasuna, egintza* eta *getasuna* adierazten bide dituzten hiru silaba multzoak:

iz/in/il
ar/uk/u
ur/uk/u
go/gi/ge

eta *erro* horien *garapenaz* sortu dela gure oraingo hizkuntza. Horrenbeste esatera azarri gabe ere, argi dago euskararen barrutik hitz askoren etimologiak azal daitezkeela, izan ere unitate askoren kasuan hori dugula irtenbide bakarra, eta alde horretatik, beraz, egia handia dagoela eginiko proposamenduetan. Baina egiazkoak ote dira aurkezturiko hipotesi guztiak? Hori, banan banan ikusi beharko litzateke, gure hizkuntzaren historiaren zeresateko gehiagorik dutenek batez ere. Nire ustez, asko hala dira, baina badaude batzu, ostera, aski onartezinak; esate baterako, *arrapiztu* unitatean *AR* multzoaren edukitzailea ikustea *sua* adierazten duten hitz multzoan, horrek ez baitu *Arramaiaz*-en kasuan ere agertzen den atzikia, jatorriz erromanikoa, besterik ematen.

Seguru asko, onartzeko kostagarriena zera dugu, fonemekin egiten dituen berdinketak; beraren ustez, *z*, *s*, *x* eta *tz*, *ts*, *tx* funtsean bat bera direlako hipotesia, kasu batez. Beraren alde, baina, egin diren berdinketak ez direla gehienetan oso urrun dauden hotsen artekoak esan behar da, eta orobat, eta beraren hipotesi orokorraren barnean, xixtukarien mailan, etsenpluz, historikoki diferentziak egiteko sortu diren fonemak direla esan daitezkeela, eta beraz maila zaharrenetan diferentziok ez dutela nahi eta ez agertu behar.

Euskararen jatorria argitzeko eta gure hizkuntzaren hiztegi etimologikoa egiteko, Bitorrek altxor agortezina prestatu digulakoan nago, liburu osoan piloka aurkitzen baitira proposamendurik ausarten eta gehienetan logikoenak; hala nola, aditzak sortzeko prozedurak, egindako hitz-familiak, etengabe agertzen diren euskararen egiturari buruzko gogoetok, e.a.

Edozein kasutan ere, euskarari buruz idatzi diren hainbeste liburu eroren parean ezelan ere ezin jar daitekeen lan ederra, guztiz aberatsa, lapitz eta paperarekin irakurri beharrekoa, eta guk geuk erabiltzen badakigu, eta Bitorrek bere metodoa fintzen, ondorengo ikerketen ore gertatuko dena, edozelakoa dela gure artean hainbeste eta hain ondo praktikatzen den «Omerta-ren legea», gure koldarkeriaren ezkutua besterik ez dena.